

JÓDAL RÓZSA

A halál, a halálba segítség misztériuma és kérdőjelei

GAŠPER KRALJ: HASZNÁLATI IDŐ

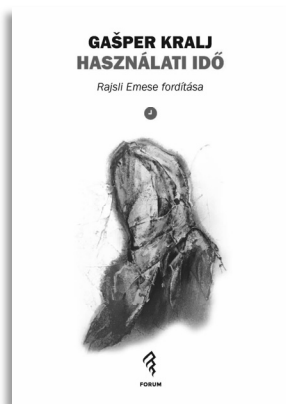
Gašper Kralj 1974-es születésű szlovén antropológus, aktivista, műfordító, többszörösen díjazott író *Használati idő* című első regénye a Forum Könyvkiadó Tran(s)akció című műfordítás-sorozatának immár tizenhatodik köteteként jelent meg 2021-ben Rajsli Emese kiváló, empatikus fordításában. Emese egyébként az egész sikeres sorozat szerkesztője is.

Mi a használati idő? Talán maga az Élet. Boldogult Đorđe Balašević, a sokunk által szeretett szókimondó, szellemes énekes egyik „aranyköpése”, hogy az *élet* csupán egy gyászjelentés két évszáma között meghúzódó aprócska gondolatjel. Ennyi. S elmúlása mégis mindannyiunk sarkalatos, örök, megválaszolatlan, fájdalmas és félelmet gerjesztő kérdése. Volt és maradt.

Valaha, a patriarchális életformában, a beteg és a haldokló a nagycsalád szerető – néha csak megtűrő – közösségében élhette le utolsó éveit, heteit, napjait. A mai rohanó élet, pénz-, siker- és emberhajsza idején ez már többnyire lehetetlen. Az ágynak eső családtagot a család napi robotjában őrlődő tagjai öregek otthonában vagy elfekvőben helyezik el. Jobbik esetben saját otthonában bízzák rá egy hivatásos betegápolóra. Gašper Kralj regényének hőse egy ilyen profi betegápoló.

Vajon egy ferde, a szokásostól eltérő hajlamú egyén – ösztönszerűen, esetleg eleve számítón – maga választja meg a hivatást, amelyben különleges ösztöneit kiélheti, avagy az adott, kényelmes és biztonságos lehetőségeket nyújtó helyze-

Forum Kiadó
Újvidék, 2021
283 oldal, 500 RSD

tek váltják ki belőle talán még önmaga előtt is sokáig, vagy örökre rejtett ferde hajlamait – titok. S talán esetei válogatják.

A szerző, hősének nevet sem adva, egyes szám első személyben beszélteti el vele egyik „projektumtól” a másikig tartó, különös, zavaros életét. Egy megisméltató, elemeiben változó, jellemző jelenetben egy épületből kilépő nőben felismerni véli egyik elhunyt „páciensének” lányát. Szándékosan bevárja, beszédbe elegyedik vele: „Amíg gondoztam – amíg gondoztuk, javítottam ki magamat – az Ön édesanyja nagyon közel került hozzám. Az anyám gonosz volt, mondta. Csapdába csalt. (...) Most gyászolom, de már vártam, hogy meghaljon. Csak a halála után kezdtem el élni... Hallgattam, lapítottam, mint egy egér, amely ugyan csapdába került, de egyúttal védve is van a macskától, bénán egy még szörnyűbb, ismeretlen fenyegetéstől. A nő pedig folytatta. Ne nevetesse magát, mert egész idő alatt figyeltem Önt, örömet leli mások szenvedésében: hát micsoda ember maga? (...) Nem, nem tudom, miért választottam ezt a foglalkozást. Valaha nagyon érdekelt a zoológia.”

A *Használati időben* a betegápolónak több „projektumát” is végigkísérhetjük. Élethű leírását adja a beteg környezetének, külsejének, betegsége különböző stádiumainak, utolsó kívánságainak és utolsó szavainak, amelyeknek különösen nagy, szimbolikus jelentőséget tulajdonít, és pontosan lejegyez a kínos precizitással állandóan, szinte rögeszmésen vezetett jegyzetfüzetébe: „Magda. Elhagyott fiú. Meztelen csiga. Tudtam, hogy meg fogsz érteni”, s egy haldokló fiatal asztrofizikus utolsó szavai, aki, mielőtt meghal, arra kéri, állítsa meg az órát, s azt suttogja: „Most a világ minden ideje az enyém.” Megismerjük a betegápoló mindig magánál hordott táskájának tartalmát: a sztetoszkópját, vérnyomásmérőjét, fecskendőit, gyógyszereit, fájdalomcsillapító tapasztait. Kínosan hű leírását adja a beteghez kihívott geriátriai szakorvos fellengző viselkedésének, a nagy tárgyi tudásával kérkedő, fecsegő pszichológusának, akinek fogalma sincs, hogyan kellene egy már távozóban levőhöz szólnia, az anyagiás temetési vállalkozókének, akik prospektusokat nyomnak a halott családtagjainak kezébe a sírkövek áráról és minőségéről, valamint a rengeteg temetkezési módról, mert érdekelték benne, összejátszanak a többi vállalkozóval. Megtudhatjuk, hogy már – kívánságra – nagy magasságban havasi gyopár alá is temetnek, vállalnak kócsuszamlásokba történő szórást, a sci-fi rajongók megrendelhetik hamvaik kapszulákba való sajtolását, és Föld körüli pályára való kilövését, az újrafeldolgozás híveinek pedig hamvaik illatos szappanná vagy illóolajakká való alakítását ajánlják. A termék neve: az Örök élet itala...

Minden betegének temetése után a betegápolót depresszió fogja el, sőt valószínű üldözési mánia. Hetekig pincékben, elhagyatott tanyákon bujkál, mindenkitől retteg: nem érte jönnek-e, hogy gyilkosság vádjával börtönbe zárják. Látomásai vannak, színes gomolygásukban megírt álmai, amelyek

a leggyakrabban bravúros „álmok az álomban”, és sok más jelenetről sem tudhatjuk, valóban megtörténtek-e, vagy csak egy beteg elme szüleményei. Például egyszer rettegő menekülése közben egy könyvesboltban keres menedéket, s ott a kijáratú ajtó vészjelzője lopást jelez. Ápolói táskájában rengeteg neki nem is kellő könyvet találnak, ám az ajtón kívül beletekintve kiderül, hogy táskája teljesen üres!...Hosszan tartó, rettegő bujkálásai folyamán rettentően fest, hisz csak kávé és maga sodorta cigarettán „él”, ismerősei egyre pszichiáterhez küldik kezelésre, meg hosszan tartó pihenésre, hisz munkája nyilván nagyon kimeríti. „Aziluma” Katarina „bárja”, ahol néhány megértő iszákos, filozófálgató barátra lel, Katarina pedig anyai szeretettel itatja vele ingyen a poharak alján maradt sörökből összeöntögetett langyos valamit, s időnként össze is fekszik vele. Nem igazi kapcsolat ez, de egy magányos, zaklatott, zavarodott lénynek mégis – valami. Azért féltékeny a „bár” egyik szintén állandó látogatójára, a nagymenőnek látszó Gerbićre, akinek külön kulcsa van Katarina lakásához. Katarina arra kéri névtelen hősünket, vállalja el édesanyja, Vera betegápolását, ugyanis üldözési mániájából csak egy újabb „projektum” mentheti meg, hiszen munka közben láthatóan mindig elemében van. „Ismerősök családtagjait nem szívesen vállalom” szabadkozik, mégis sikerrel látja el a lányával örökösen veszekedő, kiállhatatlan Vera gondozását. Az író nagy hozzáértéssel írja meg a nő fokozatos leépülésének jellemző momentumait. Katarina kérésére az ápoló titokban fel is költözik Vera padlásszobájába. Megrázó, ugyanakkor a főhőst bizonyos értelemben leleplező is Vera utolsó éjszakája, amikor fájdalmai, hörgései, reszketései időszakát Katarinával előbb felváltva próbálják csillapítani, majd amikor a fáradtságtól lábáról majd leeső lányt az ápoló aludni küldi, az asszony delíriumában magához öleli, és saját (nem derül ki, mi okból), magától elűzött, s a nagynénjénél nevelkedő fiának képzelve őt, a fülébe suttozja: „Fiam! Bocsáss meg, hogy elhagytalak. Fiam, mindent rád hagyok.” Az ápoló belemeremeg a megragadható pillanat csodájába, a soha vissza nem térő alkalomba, hogy Verán keresztül „beszélhessen” a saját elhunyt édesanyjával, aki szintén elhagyta őt „mert félt, hogy nem bírna velem, hisz problémás, lehetetlen, idegőrlő gyerek voltam, aki tönkretette a más, nehezebb, elmondhatatlan, háborús látomások, megsemmisült ideálok, magány miatt egyébként is zilált idegeit.” Az idegroncs, cenzúrázott ellenálló, aki intézetbe adta a fiát, végül négy éve a zárt osztályon végezte az életét, de még ráhagyta a lakását a fiára, amelyet az végül birtokba is vett. Ebben a borzongató jelenetben Vera a fiának képzele az ápolót, az meg őt az anyjának. Összeölelkezve csak szorongatják egymás kezét, s az ápoló azt suttozja: Magda. „Vera a csészére mutatott. Segítettem neki inni néhány kortyot. Aztán fölálltam. Elbúcsúztam.” Az ajtóban összefut Katarinával s csak annyit mond: „Vera láthatóan már búcsúzik.” Mint utóbb az író sejteti, a csészében mérge volt, s ezt Katarina is, Vera is, az ápoló is tudta. Így segítették őt át, saját kérésére, a békés elmúlásba. Mint

lassan kiderül, vagy legalábbis kiderülni látszik, az ápoló egy-egy „projek-tuma” végeztével nem alaptalanul őrjög a félelemtől. Valószínűleg több ápolóját segítette hasonló módokon a másvilágra. Volt, akinek a tudtával, s volt, akinek nem. Előző ápolója valószínűleg inzulin helyett valami mást ka-pott. Különös és szándékosan zavaros Katarina elmúlása is. A kisemmizett, mégis lelkileg megtört lány, anyja halála után utolsó jövedelemforrását, a „bárt” is feladja, s utolsó estéjén válogatott csemegékkel traktálja „szerel-mét”, az ápolót, aki voltaképpen nem képes igazán szeretni, sőt egész este kényszeresen attól retteg, hogy a lány megmérgezi. Habár farkaséhes, sokáig nem mer enni a feltálat válogatott finomságokból – mint kiderül, az „utolsó vacsorából” – csak az előtte kihúzott dugójú borból mer kortyolgatni. A lány „búcsú-szerelmeskedésre” unszolja, ami nem igazán sikerül. Egymást át-ölelve alszanak el. „Reggelre kelve ki akartam bújni Katarina öleléséből: Meg-fogtam a kezét, amellyel átölelte a vállamat. Hideg volt. Megsimogattam a haját, amit utált. Meg sem rezzent. Arcomat a nyakához szorítottam. Nem éreztem a szívverését. Furcsamód nem álltam föl, meg sem mozdultam. Csak álmodom, gondoltam. Nem ez lenne az első eset, hogy álmot látok az álmom-ban.” Később újra próbálkozik. „A karja ugyanolyan hideg volt, és egy ár-nyalattal merevebb. Furcsamód ezúttal sem ijedtem meg. Egészen nyugod-tan fordultam felé. A hüvelyk- és mutatóujjammal megfogtam az állát, és gyöngéden magam felé fordítottam a fejét. (...) Noha sokkhelyzetben általá-ban használhatatlan vagyok, ezúttal nem fagytam le, nem is tettem semmi ostobaságot.” Mi több, nyugodtan leül az asztalhoz, és szokás szerint írni kezd a jegyzetfüzetébe. Ezt kényszeresen mindig megteszi „azokhoz hason-lóan, akiknek agykárosodás, vagy pszichiátriai betegség folytán már csak a rövidtávú memóriájuk működik”. Ezután egy képzelgés következik, misze-rint Katarina ezután felébred, odabújik hozzá, megkérdezi, mit ír, kávéfőz, azt az étellel teli tálcával együtt odahozza neki, kölcsönösen a szeretetükről biztosítják egymást... Úgy festett „mint a házastársak szokásos reggele, noha Katarinával csak jártunk. Egy pár voltunk, akik időnként a bajban kisegítik egymást.” Ez egy fontos mondat. Arra utalhat, hogy az ápoló esetleg segített Katarinának abban, hogy megszabaduljon az élettől, amelyet halálosan meg-unt. Nem derül ki, hogy a mérget voltaképpen a lány maga cseppentette-e az italába, vagy telepatikus megérzéssel a fiú tette-e ezt meg helyette. „Fölálltam a heverőről, kimentem a fürdőszobába, lezuhanyoztam, felöltöztem, megfog-tam a táskámat, odahajoltam Katarinához, megcsókoltam és elbúcsúztam tőle.” Ezután magához veszi a lány iratait, a végrendeletet, amelyben Vera mindenét jótékonyági célokra adományozza, és Katarina egy levelét, „amelyben arra kér, bocsássak meg neki, hogy kihasználta, megköszönte a se-gítséget, és hogy megértettem, meg kellett várnia a mamiját. Nem tudom, miért nem hívtam a halottkémet.” Ezután magához szorítja hírhedt orvosi

táskáját, amelyhez megszálottként ragaszkodik, bezárja a lakást, és hazavezet. Otthon mosógépbe rakja a munkaruháját. Megcsörren a telefonja. „Egy női hang jelentkezett be, ismerősnek tűnt. Egy pillanatig azt hittem, Katarina az. Mintha villám futott volna végig a testemen. (...) Elnézést, mondta egy női hang, nem tudom, mit tegyek, a férjem haldoklik... Akkor jó számot hívtott, mondtam, üzleti hangra váltva. (...) Figyelmesen hallgattam a helyzetleírását, megbeszéltem az első látogatás és előzetes megbeszélés időpontját. Végül vidáman elbúcsúztam tőle – ő sírt, és azt mondta, teljesen padlón van –, és váratlanul jobban éreztem magam.” Tehát megvan az új „projekt”, minden kezdődik előlről.

Matej Bogataj utószavában azt sugallja az olvasónak: „Nem kell mindent megérteni és elmagyarázni. Nem kell megértenünk, hogy egy sorozatgyilkosról van-e szó, akit a halál közelsége megnyugtat. (...) Nem tudhatjuk a jó választ. Mert ebben a történetben semmi sem biztos, különösen nem az elbeszélő számára, de a hozzá közel állóknak sem, és nekünk sem. És ezzel a *Használati idő* egy másik jelentős háború utáni szöveghez közelít, a *nouveau roman* tartóoszlopához, Robbe Grillet *A kukkolójához*, amelynek hőse, ezt bizonygatták nekünk, skizofréniás. Ugyanolyan töredékesen látja a világot, ugyanúgy gondja van az idő folyamatosságával, mint a mi palliatív ápolónknak, aki talán a halál előmozdítója is, testvérek ők és a sors sötét angyalai.”

Komoly felkészültséggel, ismeretanyaggal, meleg együttérzéssel és áradó mesélőkedvvel megírt mű Gašper Kralj *Használati idő* című első regénye. Egyszerre lélektani regény, egy kór aprólékos „bonctana” és természetbeni leképzése, izgalmas, meglepő fordulatokban gazdag krimi, álmok és valóság kibogozhatatlan egymásba-fonódása, megfejthetetlennek látszó titkok szövevénye, és egész elidegenedett, egyszerre anyagi és közömbös, a maguk testi-lelki-anyagi nyomorúságában magukra hagyott emberekkel teli világunk hű képmása. Lehet, hogy akad benne a nagy elődök táplálta utánézés, a mindenáron való megfelelésre vágyás kiváltotta másságokba, látványos, megrökönyítő különbségekbe kapaszkodó feltűnési vágy is, ám ez egy elsőkönyvesnél, még akkor is, ha cáfolhatatlanul nagyon tehetséges, érthető.